

Faust

Lärohandledning av Sara Beer

av Jens Ohlin och Hannes Meidal

Frida Österberg
Foto: Sören Vilks

På Unga Dramatens hemsida hittar du mer material, bl a en text om konstens roll i skolan och en enkel modell för eftersamtal. dramaten.se/unga-dramaten/Lararmaterial/

Kontakt Unga Dramaten: Mia Hertler mia.hertler@dramaten.se

Inspirationsmaterial

Det här materialet vänder sig till dig som är pedagog eller kulturombud och vill ha en ingång till föreställningen innan ni ser den med en grupp. Materialet kan också med fördel användas som underlag för en fördjupad diskussion efteråt.

HANDLINGEN

Faust är död. Hans främsta lärjunge och adept Iris Wagner ska ta över som den högste i Huset. Kvar på den berömda musikinstitutionen finns hans pudel och husandarna Valentin och Martha. Från källaren hörs en sång som inte alla hör. Den unge Zeitblom knackar på dörren och vill in. Det är en ny tid i Huset, men det viskas ännu om vad som egentligen pågått därinne.

FÖRLAGOR

Även om pjäsen är ett fristående verk har Jens Ohlin och Hannes Meidal tagit avstamp i Johann Wolfgang von Goethes stora litterära livsverk Faust och det dramats karaktärer och teman. Pjäsen hämtar också inspiration från romanen Doktor Faustus av författaren och Nobelpristagaren Thomas Mann.

FAUST-MYTEN

Myten om Faust har sitt ursprung i Tyskland och en verklig person, Johann Faust, som var svartkonstnär och astrolog i början av 1500-talet. Berättelser om hans äventyr, trolleritricks och underkurer blev populära folksagor efter hans död då det spreds rykten om att han hämtats av djävulen, som han gått i förbund med. I slutet av 1500-talet kom den första tryckta berättelsen om Doktor Faustus. På den baserade sedan den engelska författaren Christoffer Marlowe sin pjäs om Faust 1589. Dramat blev senare under 1600-talet populärt i Tyskland bland annat som marionett-teater som Goethe såg som barn.

Faust av Johann Wolfgang Goethe

Goethe skrev på *Faust* under flera decennier och hans tvådelade lyriska läsdrama anses vara ett av den tyska litteraturens viktigaste verk. Det är också genom hans drama som Faust-figuren och teman kring att sälja sin själ och gå i förbund med djävulen fått sin plats i världslitteraturen och även inom operan, filmen och senare annan populärkultur.

I Goethes drama möter vi vetenskapsmannen Faust som ingår en pakt med djävulens redskap Mefistofeles, som lovar honom att han ska få uppleva allt det goda i livet mot att Mefistofeles efter Fausts död får hans själ.

De kommer i kontakt med varandra när Faust och hans unge elev Wagner träffar på en pudel som följer dem hem. När de kommer hem visar det sig att det är Mefistofeles som förvandlat sig till pudel. Han uppenbarar sig och kommer med sitt erbjudande. Uttrycket *pudelns kärna* som betyder *hur något verkligen är* kommer just ifrån den scenen då pudeln förvandlas och Faust säger »Så det var pudelns kärna«.

En del av livets goda för Faust är att förföra den unga kvinnan Gretchen, vilket Mefistofeles ser till. När Gretchen föder Fausts oäkta barn förskjuts hon av sin familj, dränker barnet och blir dömd till döden för mord. Fausts öde att förstöra andra oskyldiga människors liv genom sin pakt med djävulen, är ett tema som följer med i senare Faust-berättelser.

Det finns också långa scener och lyriska stycken i Goethes Faust då karaktärer reser mellan himmel och helvete och där änglar och halvgudar möts och diskuterar gott och ont, men de behöver inte beskrivas just i det här materialet.

Doktor Faustus av Thomas Mann

Thomas Manns roman handlar om den framstående (fiktiva) tonsättaren Adrian Leverkühn som ingår ett avtal med djävulen för att få förbli konstnärligt nyskapande under 24 år. Den kom ut 1947, och ett av romanens motiv är parallellen med Nazityskland. Leverkühns pakt med sin inre djävul jämförs med Tysklands band med det onda – med Hitler, nationalsocialismen och hela det tänkande som lett dit. Samtidigt är denna mångbottnade bok en samhällsskildring, en konstnärsroman och en essä om konstnärliga uttryck. Romanens berättare är Leverkühns ungdomsvän Serenus Zeitblom, som efter tonsättarens död berättar om hans framgång och det fruktansvärda priset för den.

Teman att diskutera

Den här versionen av Faust är en iderik pjäs med flera vändningar och perspektiv som förändras och förskjuts. Här följer förslag på några teman som man kan utgå ifrån när man pratar om föreställningen.

ATT SÄLJA SIN SJÄL

Faust-myten har sitt ursprung i en religiös kristen världsuppfattning. När människor bara brydde sig om världslig kunskap och njutning ansågs det syndigt och illojalt mot kyrkan och Gud. Därav kom berättelser om att människor som t ex ägnade sig åt olika vetenskaper, medicin eller astronomi stod i förbund med djävulen. Senare har Faust-myten kommit att omformas för att passa det samhälle där den berättas. Vad betyder det att sälja sin själ för oss i dag i vårt samhälle?

GENI OCH MEDELMÅTTA

I pjäsen talas det mycket om att vara geni eller medelmått. De som söker sig till Huset måste bevisa att de inte bara kan skriva vacker musik. De måste också, i sin konst, visa sitt sanna jag för att kunna släppas in och verka i närheten av den högste i Huset. Vad är ett geni? Vad är en genikult? Kan man bli ett geni? Varför tilläts så kallade genier göra sånt som inte så kallade medelmåttor får göra? Varför förknippas geni med ondska?

VERKET OCH UPPHOVSMANNEN

I pjäsen diskuterar Valentin och Martha om man kan lyssna på musiken Faust skrivit när det avslöjats vad han gjort mot Gretchen.

Martha

Förtjänar han odödlighet?
Det är att skymfa offren om igen!
Hans verk ska bort!

Valentin

Ja, utplånas, förintas!
Raderas ur historien! Som om
dom aldrig funnits!

Det här har varit ett hett diskussionsämne under senare år. Ska man omvärdera en konstnärlig gärning om det visar sig att upphovsmannen uppfört sig moraliskt förkastligt i sitt privata liv?

VÄNDA KAPPAN EFTER VINDEN

Under pjäsens gång följer Valentin och Martha noggrant skiftningarna i Husets maktbalans. De stödjer först Wagner och fortsätter att hedra Faust för att sedan förkasta hela hans livsverk. De talar illvilligt och nedsättande om Gretchen tills det som hänt henne i huset uppdragas. Då är hon plötsligt ett helgon och hennes tragiska historia är till och med en tillgång. De använder banala fraser som t ex »bra att påminna sig om« för att skyla över sitt hyckleri. Det är smärtsamt att se den här typen av opportunt beteende eftersom vi samtidigt känner igen lockelsen i att kunna få rikta rättfärdig ilska mot någon som är skyldig.

Varför är det så? Vad händer om den man riktat sin ilska mot inte alls är skyldig?
Är det här ett större problem nu med sociala medier och andra mer anonyma sätt att uttrycka sina åsikter? Är Valentin och Martha i någon begripliga? Är de onda? Eller bara löjliga?

När Wagner ser sina vänners kappvändande får hon plötsligt tillbaka respekt för Faust och utbrister:
Om Faust kan sägas mycket, men nån svag,
förljugen hycklare – det var han inte!
Jag är så trött på tuggandet om Faust
Och Fausti ondska. Han var stark, helt enkelt –
Och konsekvent: han gjorde som han ville!
Varför säger hon så?

KÄLLAREN

I pjäsen är källaren både en symbolisk plats där konstnären ska hitta sin inspiration och ett verkligt skräckkabinett där kvinnor och barn hålls inlåsta. Det är glidningen mellan dessa två betydelser som kan ge en obehaglig tolkning av konstens krav.

Kan man bli konstnär om man inte har en mörk hemlighet? Är konst beroende av ondska och mörker? Varför dras vi till berättelser om ondska?

ONDSKA

Finns det ondska eller finns det bara onda handlingar?

Lär känna karaktärerna

Ett annat sätt att analysera en föreställning är också att titta närmare på karaktärerna och hur de gestaltas.

WAGNER

Wagner är pjäsens huvudperson. Hon var Fausts lärjunge och adept och är från början hedrad över att ha tagit över Huset sedan Faust dött. Men hon tycks lida av svåra minnesluckor och drabbas av fysiska åkommor med yrsel och smärta när hon börjar förnimma minnen av det som skett i Huset. Sympatiserar vi med henne? Varför har hon minnesluckor? Är det orättvist när hon förlorar sin plats i Huset?

PUDELN

Hunden i morgonrock är en absurd figur som bara verkar tala till Wagner. Deras samtal (eller förhandling) pågår genom större delen av pjäsen. Han talar med en entonig men självsäker röst. Vem han egentligen är diskuteras genom hela pjäsen. Men vem är han?

NEPOMUK

Nepomuk är Gretchens barn. Faust är far till barnet och han har hållit både Gretchen och barnet inlåsta i Husets källare. Hon har fått sitt namn efter en helgonförklarad präst och martyr från 1300-talets Centraleuropa. Vilken roll spelar hon i dramat och hur utvecklas hon?

VALENTIN & MARTHA

De är på många sätt samma person. De håller alltid med och eggjar på varandra. De talar inte med varandra utan verkar tala med samma röst. Eller som Wagner säger:

I flock, alltid i flock, fördolda i varandra, och fördolda för sig själva

Kan vi sympatisera med Valentin och Martha?

ZEITBLOM

Han är en fanboy som släppt sin egen identitet för att bli den han vill vara – ynglingen som lämnat sina korkade föräldrar för hitta ett nytt, bättre mer högtstående liv. Social mobilitet ses som fördelaktigt i vårt samhälle men har också ett pris. Vilket pris får Zeitblom betala?

Teaterns språk

Om ni vill göra en djupare föreställningsanalys kan ni också titta på föreställningens olika komponenter och utifrån dem tolka den föreställning ni sett.

Texten

Faust är skriven på vers. Men det är ett ålderdomligt språk som peppras med moderna uttryck och ett gemensamt nutida språk som ofta bygger på engelska begrepp. Vad gör det med hur vi uppfattar *vilken tid* handlingen utspelar sig i?

Scenografi och ljus

Ett stort rött rum. Vad säger färgen rött? Är det en varning? Om blod och våld? Är det en maktens färg? Eller är det varmt och ombonat? Eller signalerar det helt enkelt teater? Ljussättningen är mycket stiliserad. Starka strålkastare introducerar Wagner i föreställningens inledning. De bländar men kräver också uppmärksamhet. Sedan följer ljuset Wagner i stora och små käglor. Stundtals sprakar ljuset till och blinkar. Vad berättar ljussättningen?

Mask och kostym

Wagners kostym visar att hon sitter ihop med huset. Hon är också vitsminkad. Valentin och Martha byter färg på kostym under pjäsens gång. Valentin har flint med hästsvans. Nepomuk har en ljus flickaktig klänning. Vad säger mask och kostym om karaktärerna?

Pudeln uppenbart dåliga förklädnad kommenteras under pjäsens gång. Men vad är det han har på sig? Vad säger det om Pudeln karaktär?

Ljud och musik

Vissa av Wagner repliker hör vi som viskningar genom högtalare.

Hur uppfattar vi det? Är det hemligheter eller hennes egna tankar?

Husets tema är en variation av *Enjoy the Silence*, från albumet *Violator* av Depeche Mode från 1990. Depeche Mode var ett av de största så kallade synth-banden under 1980- och 1990-talen och var under sin storhetstid kända för sina mörka texter och melankoliska sound. Vilken betydelse har valet av just den låten??

PUBLIKEN

Pudeln är den första karaktär vi möter då han kommer ut och vänder en oseende blick mot publiken. Wagner riktar både repliker och blickar ut mot publiken.

Vad händer med föreställningen när skådespelarna bryter den så kallade fjärde väggen?

Kan ni berätta om vad som lockade er att spinna vidare på »Faust«?

En fråga till **Hannes Meidal** och **Jens Ohlin**

Hannes: Jag tror att det som satte igång oss var tanken på ondskan, hur lätt det är att peka finger och ta avstånd från onda skeenden och handlingar, när de väl skett.

Jens: När de är lätta att definiera som onda. Vi vill ju gärna att ondskan ska vara sjuk, obegriplig, omöjlig att förstå. Men den onda handlingen tycks ofta vara samhällets mer eller mindre uttalade undertext.

Hannes: Den obehagligt logiska manifestationen av vad som redan länge funnits i luften.

Faust av Jens Ohlin och Hannes Meidal

Regi - Jens Ohlin
Ljus och scenografi - Susanna Hedin
Kostym - Matilda Hyttsten
Musik och ljud - Foad Arbabi
Peruk och mask - Lena Strandmark

Medverkande
Wagner - Thérèse Brunnander
Pudeln - Per Mattsson
Nepomuk - Frida Österberg
Valentin - Hannes Meidal
Martha -- Ana Gil de Melo Nascimento
Zeitblom - Rasmus Nyström

Litteraturtips:

Michael Bulgakov:

Mästaren och Margarita - den tredje stora litterära varianten av Faust-myten.

Oscar Wilde:

Dorian Grays porträtt - romanen om en ung man som säljer sin själ för evig ungdom och skönhet.

Hannah Arendt:

Den banala ondskan. Eichmann i Jerusalem - om en av Förintelsens arkitekter.

Totalitarismens ursprung - en skrift som lägger fram tesen att totalitarismen förutsätter en byråkrati.